Fundusze Europejskie Infrastruktura i Środowisko | Rzeczpospolita Polska | SKANSENOVA | Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

MARIA TOPA

BUDOWNICTWO ZABYTKOWE
OKOLIC DOBCZYC

Muzeum Regionalne PTTK
im. Władysława Kowalskiego w Dobczycach

MAŁOPOLSKA

DOBCZYCKIE ZAGRODY

KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA

Muzeum Regionalne PTTK
im. Władysława Kowalskiego w Dobczycach

Obszar, którego architektura prezentowana jest w dobczyckim skansenie leży na granicy dwóch regionów etnograficznych: górali i krakowiaków. Z biegiem czasu wzdłuż pogranicza tych grup następowało przemieszanie się elementów kulturowych co najwyraźniej było widać w stroju i budownictwie.

Najpowszechniejszą zagrodą tego terenu w XIX w. była zagroda jednobudynkowa złożona z domu mieszkalnego i stajni, a u zamożniejszych gospodarzy również boiska i sąsieka. Boisko przeznaczone do pracy pokryte było zazwyczaj klepiskiem, a sąsieki przeznaczone były do przechowywania zboża, słomy i siana. W domach biednych plony składało się na strychu.

W naszym terenie raczej niezbyt często spotykało się zagrody budowane „na okół" tworzące wraz wrotami czworobok. Budowali je zazwyczaj bogaci „kmiecie". **Na „okół" składał się dom mieszkalny, chlewy, stajnie, komórki i wrota z furtką. Stodoła stała zazwyczaj poza jego obrębem.** Przestrzeń wewnątrz okołu nazywano **„oborą"** ,a miedzy stodołą a domem – **„osiedlem".**

Pierwotnie zręby domu stawiano wprost na ubitej ziemi, a pod naroża dawano tzw. **pecki**- kamienie lub grube pnie drzew.

Technologia wznoszenia budynków polegała na budowie ścian z poziomo układanych bali drewnianych, których końce w narożach budynku łączono przy pomocy odpowiednich zaciosów. **W zależności od kształtu zaciosów łączenie takie nosiło nazwę „na obłap”** lub na **„rybi ogon”**. Rzadziej stosowaną techniką przy wznoszeniu ścian była **konstrukcja sumikowo-łątkowa**, która polegała na mocowaniu w narożach budynku pionowych słupów i wypełniania przestrzeni pomiędzy nimi poziomymi belkami wsuwanymi w specjalne wyżłobienia w słupach. Szpary między belkami ścian początkowo uszczelniano mchem i zalepiano gliną, od początku XX w. zaczęto używać także słomy, a później wiórów drewnianych.

Najstarszą formą dachu były dachy czterospadowe, a po pierwszej wojnie zaczęły pojawiać się **dachy dwuspadowe ze szczytem lub bocznymi okapami**. Podstawowym materiałem do krycia dachu była słoma, a w terenach położonych bliżej lasu także gont.

Okna pierwotnie były małe, zwykle po dwa w izbie, **najczęściej podwójne**, posiadały 4 szybki włożone w ramę, którą przybijano z zewnątrz i oblepiano gliną. Okien takich nie można było otwierać. **Około I wojny pojawiły się okna dwuskrzydłowe osadzone w futrynach**. Umieszczano je zazwyczaj od strony południowej i wschodniej.
Drzwi z reguły były jednoskrzydłowe i składały się z dwóch lub trzech szerokich pionowych desek. Zamykano je od wewnątrz drewnianą zasuwą. Po I wojnie pojawiły się nad drzwiami tzw. **świetliki** (prostokątne małe okienka, które doświetlały wnętrze). **W okresie międzywojennym zaczęły się upowszechniać drzwi dwuskrzydłowe.**

Podłogi początkowo wykonywano z ubitej gliny , a od połowy XIX wieku w gospodarstwach zamożnych chłopów zaczęły się pojawiać podłogi drewniane, często tylko w izbach paradnych. **Powałę** w budynku mieszkalnym wykonywano początkowo **z chrustu, a pod koniec XIX w. z desek**. Od strony strychu na powale umieszczano glinę wymieszaną z wodą i sieczką, która ocieplała pomieszczenie i zabezpieczała w wypadku pożaru dachu.

Jeśli chodzi o podział wnętrz, w naszym terenie występowały trzy typy domów mieszkalnych : jednotraktowe, półtoratraktowe i dwutraktowe. Domy jednotraktowe dominowały do końca XIX w. a okresie międzywojennym dominowały domy dwutraktowe.
Jednotraktowa była zazwyczaj chałupa biedniacka. Składała się z sieni, izby i czasami z wydzielonej z sieni stajni. Pojawiały się także przybudówki. **W bogatszych chałupach pojawiało się podzielenie izby równoległą ścianą do dłuższego boku co dawało tzw. półtoratraktówkę.** Odcięte w ten sposób pomieszczenie to komora lub druga izba. **Na początku XX w. upowszechnił się typ domu dwutraktowego.** Po obu stronach sieni pojawiały się po dwa równolegle usytuowane pomieszczenia.

Fundusze Europejskie Infrastruktura i Środowisko | Rzeczpospolita Polska | SKANSEN NOWA | Unia Europejska Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

SKANSEN W DOBCZYCACH

Muzeum Regionalne PTTK
im. Władysława Kowalskiego w Dobczycach

MAŁOPOLSKA

Skansen Ludowego Budownictwa Drewnianego w Dobczycach jest częścią Muzeum Regionalnego PTTK im. Władysława Kowalskiego w Dobczycach. Stanowi obok zamku królewskiego (który w czasach Kazimierza Wielkiego był znaczącą twierdzą, a za Kazimierza Jagiellończyka w jego murach mieściła się prowadzona przez Jana Długosza akademia dla synów królewskich) drugi obiekt opowiadający o przeszłości regionu. Składa się **z siedmiu zabytkowych budynków drewnianych**. **Wchodzi w skład Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce**. Został odnowiony dzięki projektowi **"Skansenova – systemowa opieka nad dziedzictwem w małopolskich muzeach na wolnym powietrzu”.**

[Fot. 1] Skansen w Dobczycach, Widok na spichlerz z 1863 r. przeniesiony z Zagórzan k/Gdowa, chałupę z Krzyszkowic (1830 r.) i dobczycki zamek. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

[Fot. 2] Widok skansenu od strony północnej. W tle kościół Św. Jana Chrzciciela. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

Początek działalności skansenu w Dobczycach to rok 1969, kiedy w pobliże zamku, w którym działało już Muzeum Regionalne, został przeniesiony **budynek chałupy z Krzyszkowic k. Myślenic pochodzący z 1830 r. Budynek jest drewniany, zbudowany z płazów układanych na zrąb. Dach jest czterospadowy, kryty gontem.** Został postawiony na fundamentach dawnej karczmy.
W czasach kiedy służył gospodarzom składał się z **wozowni, komórki, sieni, komory, kuchni, izby, obory i chlewików**, tworząc charakterystyczną w owym czasie **zagrodę jednobudynkową**.
Wnętrze chaty składało się z sieni biegnącej na przestrzał, z umieszczoną w lewym rogu komorą i wyjściem na strych.W części sieni było klepisko. Z prawej strony były wejścia do izby czarnej (kuchni) oraz izby białej, odświętnej. Z izby czarnej było przejście do obory, a z niej do chlewików.

[Fot. 3] Skansen w Dobczycach, Odbudowa chałupy z Krzyszkowic (1830 r.) Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

[Fot. 4] Chałupa z Krzyszkowic (tzw. „Karczma”) – pierwszy budynek w skansenie. 1975 r. Fot. Piotr Gofroń. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

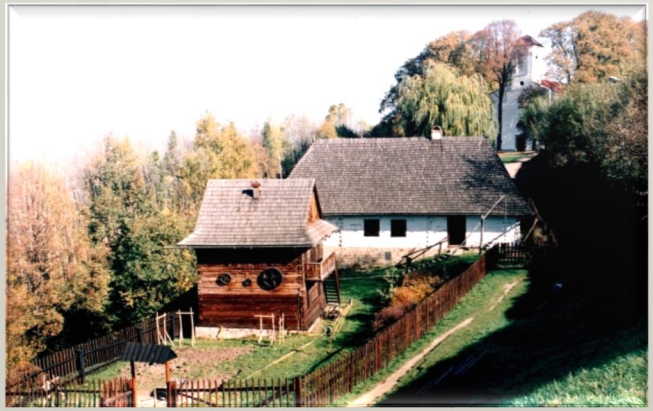

[Fot. 5] Widok na kurnik i „Karczmę”. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

Obecnie wnętrze budynku zostało podzielone na kilka ekspozycji tematycznych. **W alkierzu prezentujemy izbę mieszczańską** z typowymi ubiorami dobczyckich mieszczan. Dalej zwiedzamy dawną **kuchnię**, zwaną czarną izbą wyposażoną w sprzęty do użytku codziennego oraz obrazujące dni świąteczne, zobaczymy tu m.in.: obrzędową szopkę kolędniczą. Ostatnia ekspozycja przedstawia **dawne zawody dobczyckie**, m.in.: garncarstwo, szewstwo, krawiectwo, tkactwo, stolarstwo, wikliniarstwo.

[Fot. 6, 7] Skansen w Dobczycach. Wnętrze chałupy z Krzyszkowic („Karczmy”). Alkierz z ekspozycją dawnej izby mieszczańskiej. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

[Fot. 8] Skansen w Dobczycach Wnętrze chałupy z Krzyszkowic („Karczmy”). Kuchnia (czarna izba) z wyposażeniem. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

[Fot. 8] Skansen w Dobczycach. Wnętrze Izby Cechów. Dział garncarstwa. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

[Fot. 10, 11, 12] Skansen w Dobczycach. Wnętrze chałupy z Krzyszkowic („Karczmy”). Ekspozycja przedstawiająca dawne zawody dobczyckie. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

W 1971 r. został przeniesiony do skansenu spichlerz z Zagórzan k/Gdowa.
Budynek zakupiony został z funduszy Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dla Muzeum w Myślenicach. Muzeum to z braku możliwości ekspozycyjnych przekazało w/w budynek do Muzeum w Dobczycach.
Spichlerz zbudowany w 1863 r. o czym świadczy data budowy w dębowym nadprożu nad drzwiami. Wymiary spichlerza 440 x 430 cm. Wysokość ścian 240 cm. Ściany zbudowane z drzewa jodłowego przecieranego piłą tartaczną, od strony zewnętrznej tylko okorowane. Od strony wewnętrznej powierzchnia jest równa. Drzwi wymiarach 170 x 110 cm. Wykonane z desek jodłowych. Podłoga ułożona na legarach. Dach czterospadowy kryty gontem (pierwotnie słomą). Od strony zachodniej dach jest wypuszczony i zwisa na zewnątrz ścian stanowiąc tzw. wypust. **Wnętrze budynku stanowi wyposażenie dawnej kuźni.**

[Fot. 13] Skansen w Dobczycach, dawny spichlerz z Zagórzan koło Gdowa (1863 r.) z wyposażeniem dawnej kuźni. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

Pod koniec lat siedemdziesiątych XX w., w związku z realizacją zbiornika wody pitnej dla Krakowa i koniecznością zalania części wsi leżących poniżej miasta, zrodził się pomysł przeniesienia do skansenu kilku obiektów budownictwa ludowego mieszkalnego i gospodarczego posiadających najwięcej zachowanych elementów tradycyjnych. Przeprowadzono rozpoznanie etnograficzno-architektoniczne terenu.

Teren ten jednak był obszarem o wysokim stopniu zurbanizowania z zanikającymi przejawami kultury materialnej i niestety żaden z wybranych do przeniesienia obiektów nie stanowił w pełni przykładu tradycyjnego budownictwa ludowego w czystej postaci. Pojawiła się konieczność dokomponowania tych obiektów, zwłaszcza jeżeli chodzi o wyposażenie wnętrz. Planowano przy odpowiedniej rekonstrukcji odtworzyć chałupę biedniacką, zagrodę średniozamożnych i tzw. okół.

W rezultacie jednak do skansenu przeniesiono tylko **piętrowy kurnik z majątku „Gaik" w Brzezowej pochodzący z 1890 r.** Budynek jest drewniany, wyjście na piętro znajduje się na zewnątrz budynku zabezpieczone drewnianą, ozdobną balustradą. Kryty gontem. **Początkowo budynek pełnił rolę dworskiego sernika służącego do wytwarzania i przechowywania serów, a później kurnika z magazynkiem paszowym na pięterku. Obecnie pomieszczenie na parterze wyposażone jest w zabytkowy sprzęt rolniczy.**

[Fot. 14,15] Skansen w Dobczycach. Piętrowy kurnik z majątku „Gaik” w Brzezowej (1890 r.): zewnętrze i wnętrze z ekspozycją zabytkowego sprzętu rolniczego. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

Kolejnym budynkiem skansenu jest **„Dom Pogrzebowy”**. Obiekt wykonany z drewnianych bali, układanych na zrąb, omszonych słomą owsianą, z dwuspadowym dachem pokrytym gontem. **Drewno na budynek pochodzi z dwóch rozebranych dobczyckich chałup z XIX w. Zgromadzono w nim przedmioty związane z dawnymi obrzędami pogrzebowymi.** Znajdują się tu: ponad stuletni karawan, czarne szaty liturgiczne noszone przez księży na pogrzebach, chorągwie żałobne i inne rekwizyty. Na ścianach wiszą obrazy przedstawiające cmentarze oraz teksty dawnych pieśni pogrzebowych, śpiewanych przez uczestników tych smutnych uroczystości. Przedmioty tu prezentowane pozyskane są z parafii Góry św. Jana, Szczyrzyca i Raciechowic. Służyły niegdyś wiernym w ich ostatniej drodze, a dzisiaj dostarczają nam chwili zadumy nad sensem życia i skłaniają do refleksji.

[Fot. 16, 17, 18] Skansen w Dobczycach. „Dom pogrzebowy" wzniesiony z drewna pochodzącego z dwóch rozebranych dobczyckich chałup z XIX w: odbudowa, stan obecny i wnętrze z ekspozycją dotyczącą dawnych obrzędów pogrzebowych. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

Na terenie skansenu znajdują się trzy wozownie. Są to zadaszone budynki gospodarcze do przechowywania wozów, sań i dużych maszyn rolniczych. W środku znajdziemy dawne wozy i sanie zarówno do transportu osobowego jak i towarowego. Naprzeciwko tzw. dużej wozowni, pod zadaszeniem, umieszczono **kierat konny** do napędu maszyn rolniczych, a w pobliżu **pasiekę z ulami** i **studnię z żurawiem.**

[Fot. 19, 20] Skansen w Dobczycach. Kierat z czasów budowy skansenu i widok od strony „Domu Pogrzebowego” na wozownię, kierat, kurnik i „Karczmę”. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.

[Fot. 21, 22] Skansen w Dobczycach. Pasieka z ulami i studnia z żurawiem. Archiwum fotograficzne Skansenu w Dobczycach.